

שנותיו האחרונות של ה"ידישה רונדשוי"

שיחה עם ולטר גרוס

בתקופת המשטר הנאצי, מ-1933 ואילך, לא היתה צנזורה על העתונות היהודית, אבל היא היתה צריכה להתאים את עצמה למסכת שלמה של היתרים ואיסורים. דובר אז בעיקר בשלושה עתונים: ה"ידישה רונדשוי" שהופיע פעמיים בשבוע, כתבנית יומון: העתון "צנטרל-פראגנס צייטונג"; ועתון שלישי שהופיע בהמבורג ולאחר מכן עבר לברלין, "פמיליינבלט", שבועון שהופיע אף הוא כתבנית של יומון. מלבד זה היו שבועונים וירחונים, לרוב של הקהילות, ששירתו את צרכיהן ומלכתחילה היו יותר מקומיים.

ה"ידישה רונדשוי" היה עתונה של הסתדרות ציוני גרמניה, שקרא לעצמו: עתון של ה"ציוניסטישה בונגונג אין דויטשלנד" (עתון התנועה הציונית) ולא עתון של ה"ציוניסט אורגניזציון" (ההסתדרות הציונית), ככוונה להגיע לחוגים רחבים יותר. ה"צנטרל-פראגנס צייטונג" היה עתונה של ה"צנטרלפריין" (האגודה המרכזית של יהודי גרמניה), בעוד שהעתון בהמבורג היה בבעלות פרטית של משפחת סממן ומבחינה פוליטית-יהודית הקפיד, עד 1933, על נייטרליות גמורה. אחרי 1933 הוא התקרב יותר ויותר לקו הציוני, בעריכתו של אלפרד קופפרברג-נחושטן, שעלה אחר-כך ארצה. קופפרברג-נחושטן היה בעצמו ציוני מבטן ומלידה.

שלושת העתונים האלה היו צריכים להתאים עצמם למה שהמשטר מוכן היה לסבול. מה שלא נראה לו, נודע להם לא כעתונאים, אלא הודות לעובדה שהעורכים היו, כל אחד בנפרד, קשורים לארגונים פוליטיים. כך, למשל, הסתדרות ציוני גרמניה במקרה של "ידישה רונדשוי", וכן גם במקרה של ה"צנטרלפריין". מה שנוגע ל"פמיליינבלט", קופפרברג כציוני קיבל מידע. דווקא רוכרט ולטש, עורך ה"ידישה רונדשוי", הפעיל לחצים במטרה להקים את המוסד הזה, ה"רייכספרטרטונג", אבל ד"ר פרידריך ברודניץ, שכביכול טיפל בקשרים עם העתונות היהודית, ולפי תוארו שימש כ"פרס שף" (ראש העתונות), מעולם לא עשה ניסיון להשפיע, מכיוון שאף אחד מעורכי העתונים היהודים לא היה מקבל את זה.

אפשר לשלוט בעתונים בלי צנזורה

מבחינת ה"ידישה רונדשוי", לציונים היו בהתחלה מחשבות, שאולי אפשר לתפוס את הנאצים בלשונם ולדרוש בשביל יהודי גרמניה — שהמשטר אמר באופן מפורש שהם אינם צריכים להיות חלק של

החוויה הגרמנית — מין קיום של מיעוט לאומי מוכר, פחות או יותר לפי הדפוסים של המיעוטים היהודים שחזוי וורסיי כמו על פולין וליטא. אך עד מהרה התחזר לנני, שהדבר לא בא בחשבון מבחינת המשטר הנאצי, ואי אפשר היה ב"רונדשוי" לפרסם מאמרים, ואף לא מכתבים למערכת, בעניין זה. הדרישה הזאת נעלמה כליל, ובאותה מידה נעלם ב"צנטרל פראגנס צייטונג" הקיטלוג של זכויות היהודים על תרבות גרמניה. אופנבאך, מאירבר, מנדלסון ואיינשטיין היו פסולים.

הדבר נודע, מפני שהיו מגעים עם דרגים נמוכים בגסטפו. ההוראות מגבוה אמרו, שלפעילות הפנימית של הארגונים היהודיים אין להפריע, וכך היה גם עם העתונים. בדרך זו ידעו מערכות העתונים מה יכול להופיע ומה לא. פעם אחת, כשוולטש העז, בעקבות נאום של גבלס, שר התעמולה הנאצי, לכתוב מאמר בשם "דער יודה איסט אאוך איין מנש" (גם היהודי הוא בן אדם), נאסרה הופעת ה"רונדשוי" למשך שבועיים, והיה צורך במשא ומתן כדי להוציאו מחדש, מפני שזה לא בא בחשבון שעתון יהודי יתפלמס עם "רייכסמיניסטר". נעשו אז כל מיני ניסיונות להשפיע, תוך קבלת הכלל, שיהודים אינם צריכים להתערב בענייני הגרמנים (כמו למשל איסור לנגן מיצירות מוצרט או בטהובן). בדרך זו התקיימו בשנים 1936-1937.

המצב היה עדין לא רק לגבי האירועים בגרמניה. כך, למשל, ה"ידישה רונדשוי" נאלץ להיזהר מאוד לגבי דיווחים על השפעת המלחמה האיטלקית בחבש על המצב בארץ ישראל. הסופרת של העתון בארץ, גרדה לופט, כתבה על המצב בארץ, ומדבריה עלה שהמלחמה הזאת משפיעה לרעה, כדיעבד ובעקיפין, על המצב הכלכלי בארץ. ואנחנו הרי היינו מחוייבים לכבד את איטליה, מפני שמעצמה זו היתה כבר בברית עם גרמניה והאהדה של הגסטפו היתה נתונה ללא ספק לצד האיטלקי. מבחינת הגרמנים, הקו הכללי היה, שכל זמן שהארגונים היהודיים פועלים לטובת הגירת היהודים מגרמניה, צריך לתת להם לפעול. וכך גם לגבי העתונים.

אנחנו, במערכות העתונים, ידענו פחות או יותר איך לפעול. לא היה כל סיכוי להצליח תוך התנגשות עם המשטר. למעשה, חיינו היו תלויים בחסדי הגסטפו. כך גם לגבי ה"טרנספר" ("העברה") — העברת סחורות גרמניות לארץ ישראל כדרך להוצאת כספי היהודים מגרמניה). הקצב שלו הואט, משום שסחורות מסוימות שהיו דרושות לתעשיית החימוש הגרמנית הוצאו מרשימת הסחורות המותרות לייצוא. על כך לא נכתבה מלה ב"ידישה רונדשוי". ידענו על זה, ולא פרסמנו. אבל הטרנספר בכל זאת הוסיף להתקיים. והיו עוד דברים שלא זכו לפרסום, אם כי הציבור היהודי ידע עליהם. היו שהתלוננו: "אני נרשמתי לטרנספר לפני שנתיים ועוד לא קראו לי לשלם את ה-15,000 מרק. אני בהמתנה". אבל זה לא השתקף בעתון. זה היה יכול לסכן את העניין כולו. כך הדברים התנהלו. צינורות המגע בין יהודים ללא יהודים לא נפסקו בבת אחת. אנחנו כמובין ראינו מה העתונות הכללית מפרסמת, ומי שקרא את ה"טיימס" או היה בחוץ לארץ כמה שבועות, ידע היטב מה לא פורסם בגרמניה; למשל, כל מה שקרה במלחמת האזרחים בספרד. אנחנו היינו תחת פיקוח. הפיקוח לא התבטא בצנזורה או בהטרדה שיטתית, אבל היה עלינו להיות זהירים במידה מספקת כדי לא לספק עילות להטרדה. פה ושם היה איסור

ולטש (גבו למצלמה) משוחח עם דוד בן־גוריון בקונגרס הציוני בבול (1931)

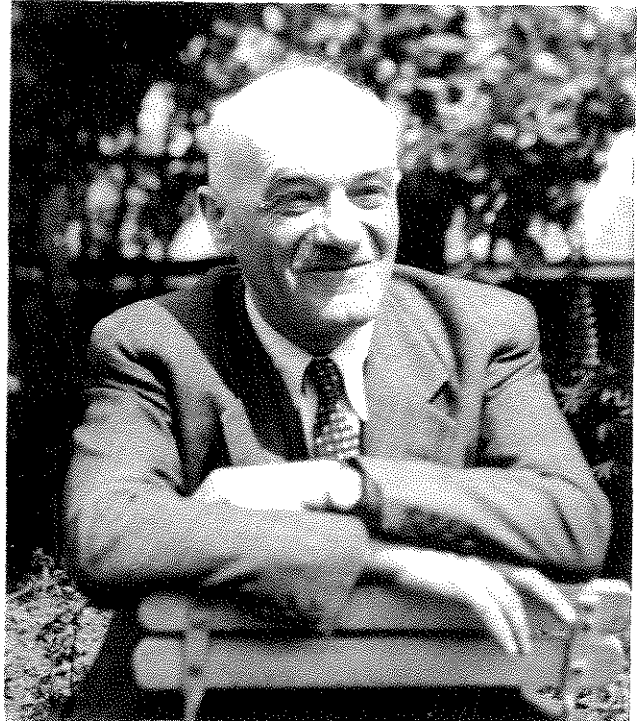
הסטודנטים היו לנו אולי 10%. אנחנו היינו מעין גורם מתסיס. פוליטיקאים גרמניים־נוצרים השתתפו ב־פרו־פלשתינה קומיטה, דבר שהוסיף לנו יוקרה. כך גם כשאינשטיין הופיע באספות קרן היסוד. אם כי אינשטיין לא הצטרף מעולם לאגודה הציונית בברלין כחבר, היה ידוע כתומך. המשקל הסגולי שלנו היה הרבה יותר גדול, אבל בכל זאת היינו מיעוט. זה התחיל להשתנות ב־1933, וכאן ה־"רונדשוי" באמת פעל רבות. (רשמה: מאיה כהן)

ההתעניינות ורוברט ולטש, העורך, דאג לכך במיוחד. זה היה עתון יהודי כללי, בעל גוון ציוני מובהק. לא היה זה דף קרבי של מפלגה, שכשלעצמה היתה בעצם קטנטונת והיוותה רק מיעוט קטן בקרב יהודי גרמניה.

אני חושב שמספר שוקלי השקל בגרמניה, בבחירות לקונגרס הציוני, הגיע לכל היותר ל־20,000. מבחינה ארגונית הציונים בגרמניה היו בערך 2% מיהודי גרמניה. ההשפעה שלנו היתה יותר רחבה. בקרב ציבור

ראיון עם ד"ר רוברט ולטש

המראיין: ד"ר יהודה אילוני

ד"ר רוברט ולטש, עורך ה"ידישה רונדשו" בשנים 1919-1938

אילוני: מאמריך ב"ידישה רונדשו" בראשית המשטר הנאצי היו, בזמנם ובדיעבד, בעלי ערך היסטורי בלתי רגיל. איך אפשר היה באותם הימים לפרסם מאמרים נועזים כמו "שאו בגאווה את הטלאי הצהוב!" ואת המאמרים שבאו אחריו?

ולטש: זוהי שאלה שעליה לא אוכל להשיב תשובה ברורה, משום שבעצם אינני תופס את זה בעצמי. אינני יכול להבין את זה, ואמרתי למישהו לפני זמן מה, שיש לנסות – מה שלא עלה בידי – למצוא את תיקי מיניסטריין התעמולה הנאצי, שם לבטח מצוי תיק על ה"ידישה רונדשו". אולי הוא יגלה מה חשבו הנאצים בינם לבין עצמם על עניינים אלה. כפי שמצטייר הדבר בעיני, כמסתכל מבחוץ, אני חושב שהיתה זו בעיקר תוצאה של האנדרלמוסיה המחרידה ואי הסדר ששררו אז בחוגי הנאצים. אל לך לחשוב, שבראשית שלטונם כבר עובדה השיטה השטנית לכל פרטיה. בהתחלה היו לנאצים דאגות אחרות לחלוטין מפתרון שאלת היהודים. זה היה רק מעין סרע עודף. בפועל – השאלה מה עושים היהודים? – לא הטרדה אותם ביותר. הם דאגו לחזק את שלטונם הדיקטטורי, האוטוריטרי ולגבור על המפלגות האחרות ועל הפוליטיקאים של המשטר הישן. על כן לא יכלו לעסוק בענייני היהודים והניחו להם לעסוק במה שהם רוצים, בהגבלות מסוימות כמובן.

צריך היה לתחום גבולות וניסינו למצוא סגנון, שאפשר להצדיק אותו גם במקרה של התנגשות [עם המשטר]. זה הצליח. זה נמשך כך במשך כמה שנים. קיימנו עם הנאשים האלה גם שיחות וניסינו לשכנע אותם, שעליהם לתת ליהודים מידה מסויימת של חופש ביטוי. קודם כל, משום שזה מאשר את דעתם שהיהודים אינם נאצים ולא "חברי העם"

(Volksgenossen), כפי שכינו זאת אז. אבל משהו הם צריכים להיות, כל זמן שהם נמצאים בגרמניה. ואז יש להניח להם להציג את האינטרסים שלהם, כל זמן שאינם נכנסים לתחום האינטרסים הגרמניים או הנאציים. זאת אף פעם לא עשינו, אלא אמרנו לאנשים אלה, שאין אנו מתערבים בעניינים גרמניים. במידת מה היתה זו דרך התחמקות דיפלומטית, אבל זה היה הדבר היחיד שיכולנו לעשות.

יותר מאוחר אנשים אלה הבינו – וזאת החדרנו בהם – שדווקא הציונות הולכת בדרכים מקבילות לדרישותיהם. הדגשנו תמיד, שאנו מקדמים את ההגירה וכך יצטמצם היקף בעיית היהודים, או שהוא ישתנה, אם יעלה בידנו לארגן את ההגירה. בכך הם הודו במידה מסויימת, אבל לעתים קרובות פרצו סכסוכים, אותם ניסינו לשכך. הצלחנו בכך עד 1936, ואז פתאום הקיץ הקץ.

המשבר פרץ ב־1936, כאשר נאסרה המכירה הפומבית של עתונים יהודיים. עד 1936 היתה זו תופעה בלתי מובנת לכל מי שבא מחוץ לגרמניה (ולמי שמספרים זאת היום), שבכל יום שלישי ושישי היו הקיוסקים – למשל בקורפירסטנדאם, רחובה הראשי של ברלין – מכוסים מלמעלה עד למטה בגיליונות ה"ידישה רונדשו". הם תלו את העתון ואלפי לא־יהודים קנו אותו. הנאצים הניחו לזה, אבל מדוע – גם בעיני זאת חידה.

פתאום הם נתנו דעתם על כך. נקראתי אל מיניסטריין התעמולה וניהלתי עמם ויכוח. ואז נאסרה המכירה הפומבית של העתון. אך גם אחר כך, עד סוף הופעתו של ה"ידישה רונדשו" ב־1938, נותרו עוד כ־200 אנשים, לא־יהודים, שבאו למשרד או לחנות העתון וקנו אותו מתחת לשולחן, מה שהיה, כמובן, אסור בתכלית האיסור. אני עצמי התפלאתי כל יום מחדש, שלא מובילים אותי למחנה ריכוז, שנותנים לי להתקיים ואחר כך להגר. מה הסתתר מן הצד השני – על כך איני יכול לומר דבר בודאות.

אילוני: האם הגיעו אליך הדים למאמריך מן החוגים המתבוללים?

ולטש: הדים? מפולת שלג!! אחרי ה־4 באפריל 1933 היתה ממש מהפכה, שכולנו לא היינו מוכנים לה. האדמיניסטרציה של ה"ידישה רונדשו" נוהלה במשך שנים רבות על ידי אשה מסורה, בטי פרנקנשטיין, והיא נדהמה לחלוטין מן הביקוש הפתאומי לעתון, שלא יכלה לספק אותו. אמרתי לה, שעלינו לעשות זאת מטעמים פוליטיים וענייניים ואם כל הגיליונות נמכרו יש להדפיס מחדש. אחרי מאבקים קשים השגתי שידיפסו 4000 אקסמפלרים של גיליון ה־4 באפריל 1933. [בגיליון בו הופיע, בעמוד הראשון, מאמרו של ולטש: "שאו בגאווה את הטלאי הצהוב!"] הבאתי אותם בעצמי למוכרי עתונים אחדים ברחוב ואמרתי להם שינסו למכרם. כעבור דקות אחדות חזרו אותם אנשים והודיעו שמכרו את הכל ודרשו גיליונות נוספים. אי אפשר היה לספק יותר. לא היו יותר עתונים.

והתגובות – זה היה משהו יוצא מגדר הרגיל! קודם כל מאלה המכונים יהודים מתבוללים, כלומר יהודים שהיו עד אז לא־ציונים. קיבלתי אלפי מתבים, גם מלא־יהודים: קצינים, כמרים, פרופסורים, אנשי האצולה העתיקה... אישים בולטים מ"צנטרלפריין" [האגודה המרכזית של יהודי גרמניה] שנלחמו בו הכירו אז בגודל לב בצדקתנו. ואחד ממנהיגי הידועים – הנס רייכמן – שניהל את עבודת ה"צנטרלפריין" כתב לי ליום הולדתי השבעים: "בשעה ההיא דיברת בשם כולנו".

(אפריל 1971)